

SZTUKA W CIEMNO

Raport ewaluacyjny
projektu

autorka raportu: dr hab. Marta Kosińska

wydawca:

Centrum Kultury ZAMEK

ul. Św. Marcin 80/82

61-809 Poznań

www.cpe.ckzamek.pl, www.sztukawciemno.pl

e-mail: b.lis@ckzamek.pl

dyrektorka: Anna Hryniewiecka

Poznań 2020

CPE ○
CENTRUM PRAKTYK
EDUKACYJNYCH

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**

Dofinansowano ze środków
Narodowego Centrum Kultury
w ramach programu
„Kultura w sieci”

Założenia ewaluacji

Celem ewaluacji projektu „Sztuka w ciemno” jest:

- ocena realizacji projektu w świetle przyjętych na wstępie jego celów i założeń, odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu udało się zrealizować przyjęte na wstępie założenia;
- ocena projektu w świetle przyjętych w Polsce zasad i norm instytucjonalnych dotyczących edukacji dostępnościowej w instytucjach kultury oraz w kontekście najlepszych koncepcji i praktyk demokratycznej, dostępnościowej edukacji kulturowej;
- sprawdzenie potencjału instytucjonalnego projektu oraz jego trwałości i długoterminowych możliwości kontynuacji.

Techniki ewaluacji

Ewaluacja projektu „Sztuka w ciemno” została przeprowadzona za pomocą narzędzi badań jakościowych, uwzględniających:

- analizę celów i założeń działania projektowego;
- analizę performatywną przebiegu procesu projektowego z uwzględnieniem czynników ludzkich, pozaludzkich, instytucjonalnych, technologicznych;
- analizę semiotyczną wypracowanych rezultatów działań projektowych w odniesieniu do analizy wystaw z zakresu sztuk wizualnych będących pretekstem do działań projektowych;
- analizę aspektów dostępnościowych projektu oraz jego rezultatów;
- obserwację uczestniczącą na poszczególnych etapach realizacji projektu.

ZAŁOŻENIA I CELE PROJEKTU „SZTUKA W CIEMNO”

Cele projektu „Sztuka w ciemno” odnosiły się do edukacji kulturowej dostępnościowej kierowanej do osób ze szczególnymi potrzebami:

1. Dorosłych osób niewidzących oraz niedowidzących wykluczonych z praktyk odbioru sztuk wizualnych w instytucjach kultury.
2. Starszych osób zależnych, zarówno mieszkających samodzielnie, jak i w Domach Pomocy Społecznej oraz innych instytucjach opiekuńczych. W tej grupie pomyślano także o osobach wykluczonych cyfrowo.

Celem ogólnym była więc szeroko i inkluzywnie pomyślana edukacja kulturowa, projektowana jako przestrzeń wypracowywania innowacyjnych rozwiązań, formatów wrażliwych społecznie.

Cele mierzalne projektu zmierzały do wypracowania cyklu warsztatów sensualnych poświęconych trzem wystawom realizowanym w CK Zamek w Poznaniu oraz strony internetowej, która byłaby dostosowana do potrzeb osób z niepełnoprównościami – miejsca publikacji zdalnych warsztatów.

Autorzy projektu w mniejszym stopniu kładli nacisk na edukację „do wystaw”, bardziej natomiast akcentowali dostępnościowy i demokratyczny charakter rezultatów mierzalnych projektu. Sztuka była przez nich traktowana jako zaledwie pretekst do edukacyjnych działań twórczych. Podejście to charakteryzowało działania autorów projektu w przeszłości: Bartek Lis i Magdalena Skowrońska są doświadczonymi edukatorami w zakresie edukacji kulturowej i artystycznej z wieloma realizacjami warsztatów sensualnych w instytucjach kultury, głównie w Muzeum Współczesnym Wrocław oraz w Centrum Kultury Zamek w Poznaniu. Sztuka w ich działaniach jest traktowana jako demokratyczne pole społecznych i kulturowych działań wspólnych. Celem edukacji kulturowej nie jest wedle tej idei „edukacja do sztuki”, ale „edukacja poprzez sztukę”. Sztuka jest traktowana jako pretekst do innych praktyk

kulturowych: myślenia, działania, bycia razem, eksperymentowania, doświadczania, rozmowy, komunikacji, interwencji społecznej czy politycznej.

Podobne cele przyświecały realizacji cyklu warsztatów sensualnych w projekcie „Sztuka w ciemno”. Wystawy potraktowano jako preteksty do podejmowania związanych z nimi dyskursywnie tematów, np. sztuka jako nauka, wzorcowość, wychowanie, bliźniaczość, mosty, i inne. Warto dodać, że prezentowane w CK Zamek wystawy, w szczególności wystawa Izabelli Gustowskiej „Bezwzględne cechy podobieństwa”, to obszerne i złożone ekspozycje trudne w odbiorze dla wszystkich potencjalnych odbiorców. Stopień trudności jest w odniesieniu do nich wysoki, podobnie jak ich rozległość, ilość prac, różnorodność wykorzystanych mediów.

Sądzę, że niekorzystne byłoby w przyszłości, nawet nieświadome i nieintencjonalne, konstruowanie rozdziału pomiędzy odbiorcami bez specjalnych potrzeb oraz odbiorcami ze szczególnymi potrzebami, gdy ci pierwsi mieliby być odbiorcami klasycznej edukacji „do sztuki” z jej standardowymi formatami, typu oprowadzania kuratorskie, teksty do wystaw, dyskusje publiczne; ci drudzy natomiast objęci mieliby być „edukacją poprzez sztukę”, gdzie rozwijałoby się twórczo, a jednak nie uczestniczyliby w klasycznej edukacji. Ów potencjalny rozdział pomiędzy różnymi typami odbiorców i różnymi formatami edukacji kulturowej wynika z dwóch kwestii: możliwości wdrażania idei uniwersalnego projektowania oraz instytucjonalnych praktyk wdrażania edukacji włączającej, jednak w ocenianym projekcie jedynie kontekst instytucjonalnego jego wykorzystania może urealniać niebezpieczeństwo takiego podziału.

Idea uniwersalnego projektowania

Konwencja ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami ratyfikowana przez Polskę w 2012 roku proponuje zamiast modelu integracyjnego, model włączenia społecznego. W modelu włączenia społecznego nie chodzi o to, żeby niepełnosprawności traktować jako zestaw cech szczególnych, które należy zintegrować z tym, co „normalne”, ale jako jeden z wielu sposobów życia. Stawką w tej edukacji jest pełna partycypacja i państwo, które składa się z różnorodnych, ale równych grup społecznych o takim samym dostępie do wszystkich jego instytucji.

- Zasada ta powinna dotyczyć także instytucji kultury, w szczególności poprzez realizację zaproponowanej w Konwencji idei uniwersalnego projektowania.

- „Uniwersalne projektowanie” oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. „Uniwersalne projektowanie” nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne.

- Zasada uniwersalnego projektowania pociąga za sobą także poszerzoną definicję niepełnosprawności, umieszczoną w Konwencji ONZ o „Prawach Osób Niepełnosprawnych”:

„niepełnosprawność jest pojęciem ewoluującym i (...) wynika z interakcji między osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i środowiskowymi, które utrudniają tym osobom pełny i skuteczny udział w życiu społeczeństwa, na zasadzie równości z innymi osobami”.

- Niepełnosprawność w tym ujęciu jest pojęciem relacyjnym, a nie esencjonalistycznym, wynikającym z barier społecznych, a nie z biologicznej charakterystyki człowieka.

*Wcześniejsze realizacje autorów projektu były sytuacjami zaprojektowanymi zgodnie z ideą uniwersalnego projektowania, mogły w nich brać udział zarówno osoby widzące jak i niedowidzące.

*W przypadku celów założonych w projekcie „Sztuka w ciemno” cele związane z adresowaniem rezultatów projektu zostały założone szeroko, miały one obejmować osoby pragnące doświadczać sztuki na nowe, niestandardowe, niewzrokocentryczne sposoby (wykorzystując słuch, dotyk, węch); osoby z niepełnosprawnościami wzroku; seniorów zależnych.

*Odbiór edukacji zdalnej miał być zaprojektowany w taki sposób, aby mógł się odbywać zarówno samodzielnie, jak i z asystą (pracownice/cy DPS-ów oraz animatorki/rzy pracujący z osobami z niepełnosprawnością). Kontekst pandemii, który był bardzo istotny dla koncepcji całego projektu pozwolił także myśleć autorom projektu szeroko o takich osobach, które na skutek swojej sytuacji zdrowotnej (izolacja, kwarantanna) nie mogą doświadczać sztuki w sposób bezpośredni. Okazało się, że na skutek obostrzeń związanych z pandemią w sytuacji potrzeby zdalnego doświadczenia sztuki znaleźli się wszyscy potencjalni odbiorcy wystawy: CK Zamek, podobnie jak inne instytucje kultury w Polsce, został bowiem zamknięty.

*Idea uniwersalnego projektowania pojawiała się w pracy nad projektem wielokrotnie na jego etapie koncepcyjnym, odnosili się do niej zarówno autorzy projektu, jak i na przykład kuratorka współpracująca przy realizacji projektu. Realizatorzy pamiętali o idei uniwersalnego projektowania, jednak zdawali sobie sprawę, że literalna realizacja tej idei w tym projekcie nie jest możliwa. O niemożności tej przesądziły zarówno czas trwania projektu, nakłady finansowe, ilość osób pracujących w projekcie oraz instytucjonalne osadzenie projektu.

Wdrażanie edukacji włączającej w działania instytucji kultury

Problem instytucjonalnego wdrażania rezultatów projektu pojawia się w niniejszej ewaluacji wielokrotnie, ponieważ stanowi niemal najistotniejszą przeszkodę w optymalnym wykorzystaniu rezultatów projektu „Sztuka w ciemno”. Z pewnością w Polsce brakuje szeroko pojętej edukacji dostępnościowej realizowanej zgodnie z ideą uniwersalnego projektowania. Dobrą praktyką byłoby projektowanie zarówno edukacji „do sztuki”, jak i „poprzez sztukę” systematycznie do wszelkich działań wystawienniczych realizowanych przez instytucję kultury, siłami interdyscyplinarnych zespołów, wśród których znaleźliby się zarówno klasyczni edukatorzy artystyczni i kulturowi, jak i specjaliści od dostępnościowej edukacji kulturowej. Tylko taka praktyka osadzona dobrze w instytucji byłaby w stanie nie tworzyć i nie pogłębiać różnych enklaw odbiorców sztuki i utrwałać podziały na odbiorców z niepełnosprawnościami oraz różnymi stopniami zależności i odbiorców bez specjalnych potrzeb.

Trzeba przyznać, że autorzy projektu „Sztuka w ciemno” starali się adresować swoje działania do jak najszerszej grupy osób, także do osób bez specjalnych potrzeb i niedoświadczających wykluczenia cyfrowego, określając tę grupę osób jako grupę, która chce doświadczać sztuki na niestandardowe, nowe sposoby. Jednak fakt, że ich wysiłki nie zostały włączone w formę dokumentacji do wystaw umieszczonej na stronie internetowej Zamku, że nie możemy znaleźć tam linku do strony „Sztuka w ciemno” jest błędem instytucjonalnym.

REZULTATY DZIAŁANIA PROJEKTOWEGO: SENSUALNE ZDALNE WARSZTATY ORAZ STRONA INTERNETOWA PROJEKTU

Warsztaty wypracowane w toku projektu „Sztuka w ciemno” towarzyszące wystawom prezentowanym w CK Zamek w 2020 r. „Nieznany impresjonizm: Manet, Pissarro i im współcześni”, wystawie prac Izabelli Gustowskiej oraz Doroty Nieznalskiej przyjęły ostatecznie formę około dwudziestominutowych słuchowisk. Warsztatom towarzyszą krótkie instrukcje dotyczące tego, jak przygotować się do warsztatu (jakich materiałów użyć, jak zaaranżować przestrzeń). Zarówno nagrania warsztatów-słuchowisk, jak i instrukcje do warsztatów można także pobrać ze strony i korzystać z nich offline, na przykład w miejscach, w których nie ma połączenia internetowego.

Warsztaty sensualne zostały zaprojektowane w taki sposób, że potencjalne sytuacje ich odbioru mogą być bardzo różnorodne:

- w zaciszu domowym przy komputerze stacjonarnym;
- za pośrednictwem mediów mobilnych, na przykład telefonu z łączem internetowym, z użyciem słuchawek podczas spaceru po mieście, w drodze do pracy;
- podczas przygotowanego grupowego warsztatu dla różnych grup odbiorczych: osób z niepełnosprawnościami, seniorów zależnych, osób bez specjalnych potrzeb;
- w użytku domowym (na przykład domowa opiekunka wraz z seniorem zależnym w domu, członkowie rodziny, rodzic i dziecko) oraz instytucjonalnym (Domy Pomocy Społecznej, świetlice terapeutyczne, warsztaty zajęciowe, instytucje kultury).

Forma słuchowiska wykorzystuje różne narracje:

- medytację asystowaną;
- odautorską wypowiedź artystki;

- opis kuratorski;
- sytuację intymnej rozmowy;
- narrację audiodeskryptywną;
- słuchowisko literackie.

Słuchowiska odznaczają się wysoką jakością estetyczną: audialną, narracyjną, merytoryczną. Ich forma została zaprojektowana z uwzględnieniem najważniejszych uwag osób z niepełnosprawnościami wzroku pochodzących z konsultacji przeprowadzonych w projekcie przez Kamila Pietrowiaka:

- Badani pozytywnie ocenili fakt, że warsztaty przygotowywane są dla zróżnicowanej grupy (czyli zgodne z idea uniwersalnego projektowania).
- Pozytywnie oceniono fakt, że warsztaty nie są prostą opowieścią o wystawie, mają być „czymś więcej” niż tylko dźwiękowym oprowadzaniem.
- Badany bardzo odpowiada forma słuchowiska, w ich ocenie format ten daje wiele możliwości aranżowania odbiorczej sytuacji odsłuchu.
- Dla osób niewidzących stacjonarny komputer uznawany jest za lepsze urządzenie, aniżeli urządzenia mobilne, zapewniające intymność oraz większe skupienie w odbiorze warsztatów.
- Odbiorcom podobała się możliwość samodzielnego, intymnego odbioru warsztatów sensualnych.

Ta ostatnia z wymienionych powyżej cech warsztatów sensualnych realizuje obecną w dokumencie „Edukacja włączająca drogą ku przyszłości” UNESCO z 2004 roku strategię samoregulowanego uczenia się uczniów, polegającą na przekazywaniu dużej autonomii samym uczniom w procesie edukacyjnym – przyznaje się im odpowiedzialność za własne działania (zasada ta obowiązuje także w prawodawstwie dotyczącym long life learning). Wyręczanie czy nadmierna opiekuńczość prowadzą do uzależnienia od pomocy i do niesamodzielności.

Projekt „Sztuka w ciemno” realizuje także zasadę samoregulacji dotyczącą edukatorów, kładąc nacisk bardziej na ich autonomię oraz samodzielność, umiejętności społeczne aniżeli na posiadanie treści merytorycznych.

Ostatecznie powstał materiał stanowiący wzorcowy przykład kulturowej edukacji dostępnościowej realizowanej w odniesieniu do sztuk wizualnych w instytucjach kultury.

ORGANIZACJA PROCESU PROJEKTOWEGO

Projekt „Sztuka w ciemno” był realizowany od maja 2020 do października 2020 roku.

Złożyły się na niego:

- etap przygotowawczy: budowanie zespołu, planowanie procesu produkcyjnego i audytu dostępnościowego, planowanie procesu projektowego;
- warsztaty wydobywcze zrealizowane 16 lipca 2020 roku;
- konsultacje rezultatów wypracowanych podczas warsztatów wydobywczych zrealizowane z osobami z niepełnosprawnościami wzroku przez Kamila Pietrowiaka;
- spotkanie w zespole projektowym z Kamilem Pietrowiakiem podsumowujące konsultacje z osobami z niepełnosprawnościami wzroku 5 sierpnia 2020 roku;
- prace nad scenariuszami warsztatów oraz nad ich realizacją;
- prace nad budową strony internetowej projektu wraz z jej audytem dostępnościowym.

W wyniku projektu „Sztuka w ciemno” miał powstać cykl warsztatów sensualnych”, dla których punktem wyjścia są wystawy: „Nieznany impresjonizm: Manet, Pissaro i im współcześni”, wystawa Izabelli Gustowskiej „Bezwzględne cechy podobieństwa” oraz wystawa Doroty Nieznalskiej „Rassenhygiene”. Wszystkie wystawy miały miejsce w Centrum Kultury Zamek, ich kuratorkami i kuratorami byli pracownicy CK Zamek. Podczas rozpoczęcia prac nad projektem tylko wystawa „Nieznany impresjonizm: Manet, Pissaro i im współcześni” była już

zakończona, pozostałe dwie ekspozycje znajdowały się in progress, stanowiły one planowane rezultaty rezydencji artystycznych Izabelli Gustowskiej i Doroty Nieznalskiej realizowanych w CK Zamek i pomimo przyjętych wstępnie założeń i planów dotyczących wystaw, ich ostateczny kształt na etapie koncepcyjnym projektu „Sztuka w ciemno” nie był jeszcze znany.

Fakt, iż na etapie prac koncepcyjnych dwie z wystaw stanowiących punkt wyjścia dla produkcji cyklu warsztatów sensualnych nie były jeszcze zrealizowane, w pewnym stopniu stanowił dla realizatorów projektu wyzwanie. Bardzo dobrym i wręcz niezbędnym posunięciem było zaproszenie do warsztatów wydobywczych kuratorów wystaw w CK Zamek. Powinno to być standardem przy tego rodzaju działaniach. W Polsce niestety wciąż dominującym trybem postępowania w instytucjach muzealnych, galeriach i instytucjach kultury jest odseparowane od siebie i osobne działanie działów kuratorskich oraz edukacyjnych. Skutkuje to tym, że działania edukacyjne są niejako „doszyte” do prac i ekspozycji artystycznych, nie zachodzi zaś realna współpraca pomiędzy kuratorami, artystami i edukatorami. Edukacja jest traktowana jako osobny etap, wcale nie najważniejszy, produkcji artystycznej. W najbardziej jaskrawych przejawach separowania od siebie prac kuratorskich i edukacyjnych w ogóle nie zachodzi komunikacja pomiędzy tymi dwiema stronami. Co prawda w tym wypadku nie można traktować Centrum Praktyk Edukacyjnych jako „działu edukacji” w CK Zamek. Zamek dysponuje osobnym działem edukacyjnym, który standardowo zajmuje się edukacją do wystaw realizowanych w tej instytucji kultury. Co ciekawe, pracownicy tego działu zostali zaproszeni do poszczególnych elementów produkcji warsztatów sensualnych. Zdecydowanie jednak fakt, że prace nad dwiema wystawami nie były jeszcze zakończone na etapie koncepcyjnym i nawet produkcyjnym projektu „Sztuka w ciemno” warto byłoby potraktować nie jako przeszkodę, ale jako dobrą okoliczność, umożliwiającą włączenie w proces projektowy kuratorów wystaw, jak również na przykład same artystki. To ostatnie zostało w projekcie zrealizowane poprzez zaproszenie do produkcji warsztatów Izabelli Gustowskiej.

Zespół projektowy zatrudniony przy realizacji projektu składał się z osób o ogromnym doświadczeniu w realizacji projektów skierowanych do osób z niepełnosprawnościami oraz do seniorów zależnych, a także w projektowaniu edukacji do wystaw z dziedziny sztuk wizualnych. Doświadczenie to jest zarówno projektowe, jak i instytucjonalne. Na każdym etapie realizacji projektu zapraszani byli do współpracy oraz konsultacji eksperci z różnych dziedzin: kuratorzy, facylitatorzy, badacze osób z niepełnosprawnościami, ewaluatorzy, działacze społeczni na rzecz osób z niepełnosprawnościami, specjaliści z zakresu edukacji kulturowej (Kamil Pietrowiak, Bartłomiej Lis, Marcin Halicki, Wojciech Luchowski, Jagna Domżańska, Magdalena Skowrońska, Magdalena Popławska, Bartek Lis, Agata Urbanik).

Dobre strony organizacji procesu projektowego

1. Niewątpliwie pozytywną stroną procesu projektowego było jego możliwie jak najdłuższe rozciągnięcie w czasie. Projekt „Sztuka w ciemno” wymagał bardzo pogłębionego procesu koncepcyjnego, co wynikało z poziomu skomplikowania i trudności celów oraz zadań przewidzianych w projekcie. Proces koncepcyjny wymaga czasu, niejednokrotnych rozmów, konsultacji, wracania po raz kolejny do tych samych problemów.
2. W proces koncepcyjny projektu zaangażowanych było wiele osób, co wymagało odpowiedniego zarządzania. Dobrym pomysłem było zaplanowanie procesu facylitacji przy pierwszym warsztacie wydobywczym. Facylitacja pozwoliła w możliwie największym stopniu kontrolować i dokumentować proces koncepcyjny, a także usprawniać proces komunikacyjny i projektowy pomiędzy uczestnikami.
3. Spotkaniom zorganizowanym wokół projektu towarzyszyło przekonanie, do którego grupa projektowa doszła już podczas pierwszych warsztatów wydobywczych, że przy tego rodzaju projekcie niezwykle istotna jest jego trwałość oraz zaufanie wobec platformy instytucjonalnej stojącej za tym

projektem. Zaufanie jest możliwe do zbudowania i podtrzymywania poprzez zbudowanie koalicji instytucji kultury, ośrodków pomocowych, świetlic terapeutycznych, placówek opiekuńczych, które korzystałyby ze strony projektu „Sztuka w ciemno”, realizowałyby umieszczone na niej warsztaty i w ten sposób podtrzymywały życie projektu oraz jego idei. Spotkania wokół projektu umożliwiały rozpowszechnianie informacji o nim wśród różnych instytucji oraz budowanie koalicji podmiotów korzystających z rezultatów projektu.

4. Poprzez organizację spotkań wokół projektu jego autorzy wyszli poza wąskie rozumienie produkcji wydarzenia kulturalnego, a zwrócili się w większym stopniu w stronę procesu produkcji kulturowej, która jest procesem ciągłym, komunikowanym na zewnątrz, negocjowanym z podmiotami zewnętrznymi, uspołecznionym. Trudności procesu kulturowego w tego typu produkcji kulturowej nie maskuje się, nie kamufluje, nie traktuje jako błędu czy usterki, ale uznaje się je za niezbędny element procesu twórczego, który może przynosić innowacyjne rozwiązania.

5. Po każdym istotnym etapie projektu uwzględniono w jego ramach formę ewaluacji przydatności rezultatów projektu dla osób ze szczególnymi potrzebami: albo w postaci konsultacji, albo w postaci audytu dostępnościowego.

6. Autorzy projektu zachowywali podczas jego realizacji zasady bezpieczeństwa oraz środki ostrożności stosowane podczas pandemii Covid-19. W tym zakresie przestrzegano regulaminu instytucji goszczącej – Zamku i zasad dotyczącego dostępu gości i uczestników wydarzeń kulturalnych do budynku CK Zamek, sporządzonych w związku z pandemią.

Co można byłoby zrobić inaczej?

1. Pierwsze warsztaty wydobywcze mogłyby zostać rozbite na dwa spotkania. Zabrakło w trakcie warsztatów czasu na wstępne zaprojektowanie

ćwiczeń możliwych do wykorzystania w zdalnych warsztatach sensualnych, co pierwotnie było celem zakładanym przez organizatorów. Podczas drugiej części warsztatów planowano wypracować wzorcowe scenariusze warsztatów on-line.

2. Możliwe było zaproszenie do głębszej współpracy nad projektem nie tylko kuratorów wystaw, ale także pracowników działu tworzącego program edukacyjny do wystaw CK Zamek. Skutkowałoby to z pewnością ważną wymianą know how związanego z przygotowywaniem oferty edukacyjnej dla osób zależnych i z niepełnosprawnościami, pozwoliłoby sprawdzić w praktyce zasadę uniwersalnego projektowania. Być może rezultatem takiej współpracy byłaby wspólna nowa praktyka instytucjonalna przygotowywania tego rodzaju zdalnych materiałów, dostosowanych do szczególnych potrzeb różnych odbiorców sztuki, do wszystkich wystaw realizowanych w CK Zamek.

3. O ile więc projekt „Sztuka w ciemno” jest niezwykle cennym działaniem, przynoszącym dodatkowo szereg rozwiązań innowacyjnych w zakresie edukacji kulturowej, to trzeba na niego spojrzeć przez pryzmat logiki projektu. Realizowane w jego ramach działania nie są jeszcze osadzone w codziennym habitusie instytucjonalnym, nie stanowią „normy” w zakresie edukacji kulturowej w instytucjach kultury. Być może realizowanie takich projektów z uwzględnieniem pracowników innych działów instytucji kultury byłoby więc szansą na wpisywanie w przyszłości innowacyjnych działań projektowych w logikę codziennego działania instytucji.

4. Znakiem braku zakorzenienia instytucjonalnego działań edukacyjnych podjętych w projekcie „Sztuka w ciemno” jest brak odnośników do strony projektu na stronie www CK Zamek w zakładkach poświęconych opisom wystaw Izabelli Gustowskiej oraz Doroty Nieznalskiej, zwłaszcza w kontekście pandemii i obecnego zamknięcia instytucji kultury dla zwiedzających. Na stronie CK Zamek zamieszczono wersje cyfrowe niektórych prac obu artystek, aby odbiorcy mogli się z nimi zapoznać w formie zdalnej, jednak nie uwzględniono odbiorców z niepełnosprawnościami oraz seniorów zależnych, i zapomniano o promowaniu rezultatów projektu „Sztuka w ciemno”. Nie jest

to winą autorów projektu, sytuacja ta pokazuje natomiast kontekst instytucjonalny, w którym tego rodzaju projekty są realizowane: możliwe jest realizowanie w instytucji innowacyjnego projektu bez wsparcia innych działów i bez procesu wdrożeniowego dla innowacji wypracowanych w projekcie do codziennej praktyki instytucjonalnej.

Co można rozwijać w przyszłości?

1. W przyszłości przy realizacji podobnych działań projektowych można pomyśleć o zaangażowaniu większej ilości osób w tworzenie rezultatów projektowych, aby cały proces był jeszcze bardziej uspołeczniony i tworzony przez osoby, które jednocześnie byłyby jego odbiorcami. Podobnie, można myśleć o zapraszaniu do tego rodzaju działań nie tylko odbiorców, ale także kuratorów, edukatorów oraz samych artystów. Tak pomyślane uspołecznienie produkcji edukacji kulturowej z zakresu sztuk wizualnych wymagałoby jednak znacznych zmian w organizacji procesu projektowego oraz wydłużenia jego trwania w czasie. Realizatorzy projektu zdawali sobie sprawę z możliwości poszerzenia procesu społecznego w jego ramach, jednak wiedzieli jednocześnie, że to wymagałoby zupełnie innego procesu projektowego, innych nakładów czasowych i finansowych.

2. Z pewnością istotnym problemem jest kontekst instytucjonalny innowacyjnych projektów edukacyjnych. Wytwarzane innowacje – tak jak w tym wypadku odnoszące się do podstawowych potrzeb grup ze szczególnymi potrzebami – nie przekładają się na praktyki instytucjonalne. Być może należałoby uruchomić osobną pulę konkursów przeznaczonych wyłącznie na procesy wdrożeniowe wypracowanych w projektach edukacyjnych innowacyjnych rozwiązań lub zawrzeć w projektach edukacyjnych środki oraz czas przeznaczone na wdrażanie instytucjonalne? Problem ten będzie nabrzmiewał po okresie pandemii i wypracowywanych w jej czasie innowacji w obszarze kultury. Po intensywnym okresie testowania nowych rozwiązań w sytuacji pandemii powinien przyjść czas na ich instytucjonalne wdrażanie jako normy kulturowej, a nie tymczasowej innowacji.

**CENTRUM
KULTURY
ZAMEK**